

לכבוד :
מר גדעון סער, שר החינוך
רח' שבטי ישראל 34,
ירושלים 91911
ובפקס: 02-5602336

שר נכבד שלום רב,

הנדון: מימון משלחות תלמידים לפולין

בשם עמותת "ידיד" וקבוצת "כח להשפיע" – תושבים עושים שינוי" הנני פונה אליך בעניין שבנדון,
כדלקמן:

פתח דבר

1. עמותת "ידיד" הינה עמותה הפועלת מאז 1997 בסיוע לאוכלוסיות מוחלשות, בהעצמתן ובמיצוי זכויותיהן החברתיות. מיום הקמתה טיפלה עמותת ידיד, בהצלחה, בלמעלה מ – 300 אלף משפחות ויחידים באמצעות 21 מרכזי זכויות, בהם ניתן ייעוץ וסיוע חינוכי לפונים.

קבוצת "כח להשפיע" – תושבים עושים שינוי" הינה קבוצת תושבים מהעיר אשקלון, אליה הצטרפו אלפי בני נוער והורים מרחבי הארץ, הפועלת למען הזלת עלויות הנסיעה של משלחות תלמידים לפולין במסגרת בתי הספר.

הקליניקה לזכויות בחינוך במרכז האקדמי למשפט ולעסקים, אשר הח"מ עומד בראשה, היא גוף יחיד מסוגו בארץ, הפועל לקידום זכויות של תלמידים והורים במערכת החינוך, ולחיזוק החינוך הציבורי והזכות לשוויון הזדמנויות בחינוך.

2. עמותת ידיד וקבוצת כח להשפיע פועלות כבר שלוש שנים על מנת לאפשר לכל נער ונערה המבקשים להשתתף במסע לפולין, לעשות זאת ללא תלות במצבם הכלכלי. במסגרת פעילות זו נעשו מספר פניות למשרד החינוך, לרבות גם לאדוני.

3. נאמר כבר עתה: כפי שיפורט במכתב זה, מתכונת מימון המסע לפולין, המחייבת כל תלמיד המבקש להשתתף במסע לעמוד בדרישות תשלום גבוהות ביותר, אינה תואמת את הוראות הדין, את העקרונות החוקתיים שבליבת שיטת המשפט הישראלית, ואת פסיקת בית המשפט בעניין. בין היתר, היא פוגעת בזכויותיהם של תלמידים, בעיקר משכבות סוציו אקונומיות נמוכות, לשוויון ולחינוך חינוכי. היא משפילה אותם ומבדילה אותם מיתר התלמידים אך מחמת מצבה הכלכלי של משפחתם. לאור האמור, על המשרד לפעול לשינוי עקרוני של מתכונת זו, והכל כפי שיפורט בהמשך:

רקע עובדתי

4. משלחות נוער של תלמידים ותלמידות יוצאות בחסותו ובאישורו של משרד החינוך למסע בפולין מאז שנת 1988.
5. המסע לפולין מהווה אירוע מרכזי במערכת החינוך. כמצוין בחוזר מנכ"ל תשס"ה/ 4 (ב) מיום 01.12.10 (להלן: "חוזר המנכ"ל"), המסע לפולין מהווה את "שיאו של תהליך חינוכי לימודי", אשר נועד "לחזק את שייכותם של התלמידים לעם ישראל ואת זיקתם למורשתו ולדורותיו". בסעיף המטרות של המסע נקבע, בין היתר, כי מטרתו של המסע הינה "לחזק את הקשר של הצעירים הישראלים עם עברם הקיבוצי-היהודי, להעמיק את הזדהותם עם גורלו של העם היהודי ולחזק את ההרגשה ואת ההכרה בדבר המחויבות האישית להמשכיות החיים היהודיים ולקיומה הריבוני של מדינת ישראל".
6. והנה, למרות חשיבותו של המסע לכלל תלמידי ישראל, אליבא דמשרד החינוך עצמו, השתתפותם של תלמידים בו מותנית ביכולתם הכלכלית של הוריהם לממנה.
7. מתוך נתונים שהתפרסמו בדו"ח של מרכז המחקר והמידע של הכנסת מיום 12.07.10, העוסק בבחינת עלויות משלחות בני נוער לפולין והדרכים להפחתתן, עולה כי בשנים האחרונות חל גידול משמעותי במספר התלמידים המשתתפים במשלחות: מכ- 16,000 תלמידים בשנת 2002 לכ- 27,000 תלמידים בשנים 2007 ו-2009. לפי הנתונים שבדו"ח, נראה כי בשנת 2010 אמורים היו כ- 25,000 תלמידים להשתתף במסע.
8. ברם, בדו"ח של מרכז המחקר והמידע של הכנסת מיום 29.01.08 נכתב מפורשות כי "**הרוב הגדול של בתי-הספר המשתתפים במשלחות לפולין (74%) מזורגים בחמשת העשירונים הגבוהים של מדד הטיפוח – דהיינו בתי-ספר במצב כלכלי-חברתי טוב**". על פי דו"ח זה, הפער על רקע חברתי-כלכלי בלט בעיקר במשלחות הבית-ספריות (המהוות את הרוב הגדול של המשלחות לפולין), בהן שיעור בתי-הספר בחמשת העשירונים הגבוהים הגיע ל- 86%, בעוד ששיעור בתי-הספר בחמשת העשירונים הנמוכים יותר עמד על 14% בלבד, מכמות בתי הספר שהשתתפו במשלחות.
9. מתוך הנתונים האמורים עולה, כי הלכה למעשה, התלמידים המשתתפים במשלחות לפולין מגיעים, על פי רוב, ממשפחות מבוססות, שידן משגת למימון השתתפותם. אך מיעוט שבמיעוט מהתלמידים המשתתפים במשלחות הינם תלמידים מרקע חברתי – כלכלי נמוך.
01. כידוע לאדוני, הסיבה לכך נעוצה בעיקרה בעלות הגבוהה של השתתפות במסע. בשנת 2008 חלה עלייה במחירי השתתפות במשלחות, כך שעלות השתתפות במסע עמדה על סכום של 4,591 ₪ + \$480 (עלות טיסה) לתלמיד. לעניין זה ראו תשובת שרת החינוך לשעבר, פרופ' יולי תמיר, למכתבו של ח"כ ביילין, מצ"ב כנסת א' למכתב זה. מתוך דו"ח מרכז המחקר והמידע של הכנסת מיום 12.07.10 עולה כי נכון להיום, עלות השתתפות במסע הינה כ- \$1480 לתלמיד (כ- 5,900 ₪). ברי כי המדובר בסכומים גבוהים מאד, בוודאי למשפחות שאינן מבוססות ואו הן מרובות ילדים.

11. מר אלי שיש, מנהל אגף שלי"ח, ידיעת הארץ ומנהלת פולין, הודה כי "משרד החינוך מודע לעובדה כי עקב עלויות המסע, יש קושי לחלק מהתלמידים לממן את הוצאות הנסיעה ולהשתתף בו, ולפיכך עושה המשרד בדרכים שונות להוזלת העלויות". מכתבו של מר שיש מיום 19.10.10, מצ"ב כנספח ב' למכתב זה.

21. במכתביהם הנפרדים למר רן מלמד, סמנכ"ל עמותת ידיד, מיום 07.02.10 – 15.02.10, פירטו מנכ"ל המשרד, ד"ר שושני, ומר זיו בר, יועץ לשר החינוך, את הנעשה ע"י המשרד על מנת להוזיל עלויות המסע. ד"ר שושני הצהיר, כי משרד החינוך יכפיל את תמיכתו במלגות לתלמידים בשנה"ל תש"ע, וכי גובה המלגות יעמוד בשנת לימודים זו על חמישה מיליון ₪. מכתביהם של ד"ר שושני ומר בר מצ"ב למכתב זה כנספחים ג' ו – ד' בהתאמה.

31. ברם, נראה שגם פתרון בדמות הכפלת תקציב המלגות, היפה שלעצמו, אין בו בכדי לתת מענה לכל תלמיד/ה המבקש/ת להשתתף במסע. בעניין זה יפים גם דבריו של אדוני באתר האינטרנט שלו, שציין כי " הגדלת התקציב תאפשר ליותר תלמידים לקחת חלק במסע לפולי...". מתוך דברים אלו ברור כי פתרון זה לא אמור לתת מענה לכלל התלמידים שאין ביכולתם לעמוד בדרישות התשלום בעבור ההשתתפות במסע. לעניין זה ראו: דברי שר החינוך באתר האינטרנט שכתבתו:

http://www.gideonsaar.com/show_item.asp?itemType=0&itemId=2788&levelId=64

195

41. בנסיבות האמורות, וכפי שיפורט בהמשך, מתכונת מימון המסע לפולין מפלה למעשה תלמידים שאין ידם משגת למימון המסע, וזאת מטעמים של רקע חברתי - כלכלי. מטעם זה, ומהטעמים הנוספים שיפורטו להלן, נטען כי מתכונת מימון המסע לפולין אינה חוקית, וזאת באופן המחייב את שינוייה.

51. לסיום חלק זה נציין כי רבות נכתב ונאמר על הבעייתיות שבמתכונת מימון המסע האמורה, וכי נושא זה מצוי כל העת בלב העניין הציבורי. לדוגמא, ראו מאמרו של יאיר לפיד מיום 29.01.10, שפורסם בכתובת האינטרנט: <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3839862,00.html> ואת העצומה שנחתמה בהמשך למאמר זה, שנחתמה ע"י 135,930 אלף איש (!), אשר קראו למשרד החינוך לממן את עלות הנסיעות לפולין לתלמידי כיתה יא' בתיכון נעמ"ת יפו. לעניין זה ראו: <http://www.atzuma.co.il/poland>. לאור כל האמור מתחדדים הצורך והחובה לפעול בעניין, ויפה שעה אחת קודם.

הטיעון המשפטי

פגיעה בזכות לשוויון הזדמנויות בחינוך

61. מתכונת מימון המסע לפולין, המחייבת כל תלמיד המבקש להשתתף במסע לעמוד בדרישות תשלום גבוהות ביותר, מפלה בין תלמידים על יסוד מצב חברתי – כלכלי. בנסיבות אלו ברי כי המדובר במתכונת הפוגעת בעקרון השוויון בכלל, ובעקרון השוויון ההזדמנויות בחינוך בפרט.

71. כלל יסוד במדינה דמוקרטית הוא, שעל רשויות השלטון חלה החובה לפעול תוך שמירה על הזכות לשוויון ובאופן שאינו מפלה. לעניין זה ראו: בג"צ 4541/94 **מילר נ' שר הביטחון**, פ"ד מט (4) 94; בג"צ 453/94 **שדולת הנשים בישראל נ' ממשלת ישראל**, פ"ד מח(5) 501, עמ' 521.

81. על חשיבות עקרון השוויון ואיסור ההפליה נקבע כי:

"האפליה היא נגע היוצר תחושת קיפוח ותסכול. היא פוגמת בתחושת השייכות ובמוטיבציה החיובית להשתתף בחיי החברה ולתרום לה. חברה אשר בה נוהגת אפליה איננה חברה בריאה, ומדינה שבה נהוגה אפליה לא תוכל להיקרא מדינה מתוקנת. ראויים לאזכור בהקשר זה דברי חברי השופט ברק בבג"צ 1/88 953/87 פורז ואח' נ' ראש עיריית ת"א-יפו ואח', פד"יי מ"ב (2) 309, בעמ' 332:

'אכן, אין לך גורם הרסני יותר לחברה מאשר תחושת בניה ובנותיה, כי נוהגים בהם איפה ואיפה. תחושת חוסר השוויון היא מהקשה שבתחושות. היא פוגעת בכוחות המאחדים את החברה. היא פוגעת בזהותו העצמית של האדם.'
(ההדגשות במכתב זה אינן במקור, ס.כ.)

בג"ץ 104/87 **נבו נ' בית הדין הארצי לעבודה**, פ"ד מד(4) 749, 761-762 (להלן: "פס"ד נבו").

91. דבריו של הנשיא בדימוס ברק בפס"ד נבו מתחדדים ומקבלים ביטוי ברור ומוחשי ביחס להפליה המתרחשת במסגרת המשלחות לפולין. האין תחושת האיפה ואיפה מנת חלקם של כל תלמיד ותלמידה, הנאלצים להישאר בביתם, שעה שחבריהם לכיתה יוצאים למסע, וזאת אך ורק בשל העובדה שאין ביכולת הוריהם לממן את המסע? האין המסע לפולין אמור לשמש, בין היתר, כגורם מאחד בחברה? נראה כי דבריו של הנשיא ברק, ביחס לפגיעה ב"כוחות המאחדים את החברה", מעולם לא היו רלוונטיים יותר.

92. יתר על כן, עקרון שוויון הזדמנויות בחינוך מעוגן כחלק ממטרות החינוך הממלכתי, הקבועות בסעיף 2 לחוק חינוך ממלכתי, תשי"ג 1953 (להלן: "חוק חינוך ממלכתי"). ביחס לחשיבות השוויון בחינוך נקבע כי:

"החלת ערך השוויון בחינוך משתקפת, בין היתר, בחיזוק המגמה ליתן הזדמנויות שוות לתלמידים בחינוך בלא שפערים כלכליים, חברתיים ותרבותיים ניצחיו הבדלים משמעותיים בהשכלה ובהכשרה המקצועית הנרכשת ... החינוך הממלכתי במוסדות הרשמיים מושתת על עקרון היסוד של חינוך חובה חינם,

המבקש לאכוף זכותו של כל ילד לרכוש חינוך והשכלה, על בסיס שוויון הזדמנויות וללא אפליה, בלא שחרון כיס ישפיע על איכותה ורמתה של המסגרת החינוכית הניתנת לו".

בג"ץ 4363/00 **ועד פוריה נ' שר החינוך**, פ"ד נו (4) 203, 214 (להלן: "פס"ד ועד פוריה"). לעניין זה ראו גם: בג"ץ 2599/00 **ית"ד – עמותת הורים לילדי תסמונת דאון נ' משרד החינוך**, פ"ד נו (5) 834, 841 (להלן: "פס"ד יתד"); עת"מ (חי') 1086/05 **הילה דינס נ' מדינת ישראל – משרד החינוך תק-מח 2005(4)**, 2945.

12. במקרה אחר הדגישה השופטת פרוקצ'יה כי:

"בלא חינוך ובלא שוויון אמיתי בחינוך לא ניתן להגשים באופן מלא את עצמיותו של הפרט; בלעדיו, יקשה לקיים חברה בעלת איכויות תרבותיות, מקצועיות, ואנושיות. השוויון בחינוך הוא אמצעי חיוני להגשמת הזכות לחינוך בשלמותה, אך הוא גם ערך העומד לעצמו, כגורם הפוסל אבחנה בלתי לגיטימית בין שווים, שהוא תנאי-בלעדי-אין לקיומה של חברה דמוקרטית המתנהלת על בסיס ערכים חוקתיים".

בג"ץ 7426/08 **טבקה – משפט וצדק לעולי אתיופיה נ' שרת החינוך תק-על 2010** (3), 2894 (להלן: "פס"ד טבקה").

22. על פי העובדות המפורטות במכתב זה, חסרון כיס של תלמיד או של משפחתו פוגע באופן ברור ומשמעותי בחינוך הניתן לו, בוודאי בכל הקשור ללימודי השואה ולחוויה החינוכית המתרחשת במסגרת המסע. המדובר למעשה בהבחנה הנעשית בין תלמידים שווים, שאין בניהם כל שונות רלוונטית, המתבצעת ע"פ קריטריון פסול של יכולתם הכלכלית של הורי התלמידים לעמוד בדרישות התשלום הגבוהות של המסע. במובן זה מתכונת מימון המסע לפולין מפלה תלמידים מטעמים של רקע חברתי – כלכלי של התלמידים ומשפחותיהם, ומכאן שהיא פוגעת בצורה הקשה ביותר בעקרון שוויון ההזדמנויות בחינוך.

32. לסיום חלק זה יודגש: טענת המשרד, כאילו אין ביכולתו לממן את עלויות המסע לכלל התלמידים המבקשים להשתתף בו, וסבסודו בפועל את עלות המסע רק עבור תלמידים אשר יש ביכולתם לממן חלק מעלויותיו, הינה מנוגדת לפסיקת ביהמ"ש ביחס לאופן הקצאת משאבי מדינה, ומהווה גם היא פגיעה בעקרון השוויון. בעניין זה קבע השופט לוי כי:

"באשר להקצאת משאבי המדינה, הדגישה הפסיקה לא אחת, כי "הקצאת כספי מדינה ליעדים ציבוריים שונים כפופה לעולם לעקרון השוויון... הענקת יחס שונה לפרטים או למוסדות שאין ביניהם שוני רלוונטי לעניין הנדון מהווה הפלייה פסולה, ומקים עילה להתערבות שיפוטית" (בג"ץ 727/00 **ועד ראשי הרשויות המקומיות הערביות בישראל נ' שר הבינוי והשיכון**, פ"ד נו(2) 79, 88 (2001); וראו גם בג"ץ 59/88 **צבן נ' שר האוצר**, פ"ד מב (4) 705, 706 (1989);

בג"ץ 4805/07 **המרכז לפלורליזם יהודי הנ"ל**, בפסקאות 71-72). על כל זאת
הוסיפה השופטת ע' ארבל:

"עיקרון השוויון חולש על כל תחומי המשפט וחל גם על חלוקת תקציבים ותמיכות על ידי הרשות. הלכות רבות נקבעו בעניין החלת עיקרון השוויון בחלוקת תקציבים ותמיכות. תמציתן של הלכות אלו היא שחלוקת התקציבים והתמיכות על ידי המדינה צריכה להיעשות תוך שמירה על עקרונות של שוויון וסבירות ותוך קביעת קריטריונים ברורים וגלויים לחלוקת הכספים. על הרשות שמחלקת את התקציב לשקול שיקולים ענייניים בלבד, ואין היא יכולה להפלות בין קבוצות אשר אין ביניהן שוני רלוונטי. עם זאת, הודגש כי שוויון אין משמעו זהות. לעיתים, לצורך השגת שוויון מהותי ואמיתי על הרשות להבחין בין קבוצות על פי השוני הרלוונטי ביניהן" (בג"ץ 11020/05 **פנים להתחדשות יהודית בישראל נ' שרת החינוך, התרבות והספורט** בפסקה 8 לפסק-הדין (לא פורסם, [פורסם בבנו], 16.7.2006))."

בג"ץ 1067/08 **עמותת "נוער כהלכה" נגד משרד החינוך** תק-על 2010(3), 3505
(להלן: "פס"ד נוער כהלכה").

פגיעה בזכות לחינוך

42. הזכות לחינוך הוכרה כאחת הזכויות היסודיות של האדם. זכות זו מצאה מקומה בחוק לימוד חובה, תש"ט-1949, ולעיגון מפורש נוסף בשנים האחרונות, בסעיף 3 לחוק זכויות התלמיד, תשס"א-2000.

52. פסיקת בית המשפט העליון הדגישה את חשיבותה של הזכות לחינוך, ואת הפונקציה החשובה שהחינוך ממלא בחייו של אדם ובקיומה של חברה. עמד על כך השופט אור:

"...החינוך הוא מכשיר חברתי אשר לא ניתן להפריז בחשיבותו. מדובר באחת הפונקציות החשובות ביותר של הממשלה והמדינה. החינוך הוא חיוני לקיומו של משטר דמוקרטי חופשי, חי ומתפקד. הוא מהווה יסוד הכרחי למימוש העצמי של כל אדם. הוא חיוני להצלחתו ולשגשוגו של כל פרט ופרט. הוא חיוני לקיומה של חברה, שבה חיים ופועלים אנשים המשפרים את רווחתם ותורמים, בתוך כך, לרווחתה של הקהילה כולה."

בג"ץ 1554/95 **עמותת "שוחרי גיל"ת" נ' שר החינוך, התרבות והספורט**, פ"ד
(3) בעמ', 24.

62. בפס"ד המרכז לפלורליזם יהודי ציינה השופטת פרוקצ'יה כי: "חשיבותה המכרעת של הזכות לחינוך נובעת מחיוניות החינוך למימוש זכויות האדם כפרט ולמיצוי האוטונומיה האישית שלו, כגורם המפתח את אישיותו ואת יכולותיו, ונותן בידיו כוחות התמודדות ואפשרות לממש שוויון הזדמנויות בחברה בה הוא חי בנערותו ובבגרותו". לעניין זה ראה: בג"ץ 4805/07 **המרכז לפלורליזם יהודי נגד משרד החינוך**, תק-על 2008(3), 1402. בפס"ד ית"ד הדגישה השופטת דורנר כי הזכות לחינוך חינם מגשימה את הזכות לשוויון הזדמנויות, שכן היא מאפשרת לכל הילדים, ללא תלות במצבם הכלכלי, לממש את היכולת ואת הפוטנציאל שלהם.

72. גם אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד קבעה, בסעיף 28 (ד), כי מתוך הכרה בזכות לחינוך, ובמטרה להשיג זכות זו על בסיס הזדמנות שווה, על המדינה לדאוג לכך "כי מידע והדרכה חינוכיים ומקצועיים יהיו ניתנים להשגה ונגישים לכל הילדים".

82. יודגש: הזכות לחינוך אינה חלה רק ביחס לתכנים לימודיים, אלא גם על תכנים חינוכיים, ערכיים ותרבותיים. עמד על כך השופט לוי בפס"ד נוער כהלכה:

"נוכח הקשר הבל ינותק בין חינוכו של אדם לזהותו, הזכות לחינוך איננה מתמצית בהפקת ידע או ברכישתם של כלים פרגמטיים לפתרון של בעיות שונות מטרת החינוך נוגעות לעולם התוכן ממנו הגיע התלמיד ולתרבותו, הן נוגעות למורשתו ולאורח חייו, ועל מוסדות החינוך לאזן בין הצורך להקנות כלים ומיומנויות, איתם יוכל תלמיד לצאת אל העולם ולממש את יכולותיו, לבין **הצורך התרבותי, הערכי והלאומי לגבש את אופיו של התלמיד ולחנכו לאור זהותו הלאומית ומורשת אבותיו**". (עמ' 16 – 18).

92. כאשר הוחלט במשרד החינוך לעודד תלמידים לצאת למסע לפולין במסגרת הבית ספרית, ולסבסד מסע זה, וכאשר העיסוק בנושא השואה – ולרבות בחוויות המסע – מהווה חלק אינטגרלי מתוכנית הלימודים, הרי שהמסע לפולין הופך לחלק מהחינוך הניתן לתלמידים בבתי הספר. במצב דברים שכזה, אי יציאת תלמידים למסע בשל מצבם הכלכלי, במיוחד אל מול העובדה שחבריהם לספסל הלימודים יוצאים למסע זה, מהווה פגיעה ביכולתם לממש את עצמם ואת הפוטנציאל שלהם מבחינה לימודית, ערכית, תרבותית וחברתית.

03. לאור האמור, מימון המסע לפולין, במתכונתו הנוכחית, פוגע בזכותם לחינוך של תלמידים רבים, המבקשים לצאת למסע – אך אינם יכולים לעשות כן מסיבה כלכלית.

פגיעה בכבוד התלמיד

13. סעיף 2 לחוק היסוד: כבוד האדם וחירותו קובע, כי "אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם".

23. מתכונת מימון המסע לפולין יוצרת הבחנה ברורה, פומבית ומשפילה בין תלמידים היכולים לעמוד בדרישות התשלום למסע, לבין אלו שאין ידם משגת לעמוד בדרישות אלו. הבחנה זו, שנעשית בין חברים לספסל הלימודים, בחסות בית הספר ובעידוד משרד החינוך, מהווה פגיעה קשה בכבודם של התלמידים האחרונים.

33. על יסוד המשפט "אין מלבנים פני אדם רבים", ניתן לשער את מידת העלבון, הפגיעה בפרטיות וההשפלה הקשה, שעוברים כל תלמיד ותלמידה, שעה שמתברר לחבריהם לכיתה כי אין ביכולתם הכלכלית להשתתף במסע לפולין. תחושת השפלה זו אינה רגעית: סביר כי תלמידים אלו חווים תחושות דומות גם עם תום המסע, שעה שהם שומעים את חבריהם לכיתה חולקים חוויות מהמסע, ואין ביכולתם לקחת חלק בכך.

43. ברם, תחושת ההשפלה האמורה אינה מתעוררת רק במפגש הישיר בבית הספר או בכיתה, בין תלמידים היוצאים למסע לבין אלו שאין ידם משגת לשלם עבורו. תחושה זו מחלחלת לכלל התלמידים שאינם יכולים לעמוד בדרישות התשלום עבור המסע. כך לדוגמא, במאמרו בעניין, ציין יאיר לפיד כי "הם אמרו לי, שאפילו זיכרון השואה הפך להיות עניין רק לעשירים. מה הם חושבים לעצמם? שבגלל שאנחנו מיפו אז לא אכפת לנו? שרק הילדים מסביון צריכים לשיר את "התקווה" באושוויץ? שאם אנחנו עניים אז אותנו לא צריך ללמד על זה?". ברי כי בדברים אלו ביטאו התלמידים תחושות של עלבון, השפלה ופגיעה קשה בכבודם.

53. האיסור על פגיעה בכבודו של אדם נקבע כידוע עוד לפני חקיקת חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. עוד בפרשת קטלן הטעים הנשיא חיים כהן כי: **"המושג של 'כבוד הבריות' לא הוגדר מפורשות, אך מכל המקרים אשר בהם דובר במקורות ניתן להסיק שפגיעה בכבוד זה היא כל מעשה המביא אדם לידי בזיון או בושה או מבוכה"**. לעניין זה ראו: 355/79 קטלן נ' שירות בתי הסוהר, פ"ד לד(3) 294. מקל וחומר הדברים אמורים היום, עם העלאתו של כבוד האדם והילד לדרגת זכות חוקתית על-חוקית.

63. בנוסף, הפגיעה של מתכונת מימון המסע בכבוד התלמידים מתבטאת גם בשילוב בין הפגיעה בזכותם של תלמידים לשוויון לבין הפגיעה בזכותם לחינוך. כך, כאמור בפסק דינה העקרוני של השופטת פורקציה בעניין טבקה, שם נקבע כי:

"יהא אשר יהא מעמדה של הזכות לחינוך כחלק מהזכות החוקתית לכבוד, הפגיעה בזכות לחינוך כשהיא משתלבת בפגיעה בשוויון, והופכת לפגיעה בשוויון בחינוך עשויה להוות פגיעה בזכות לכבוד .." (עמ' 13).

73. סעיף 8 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו קובע את פסקת ההגבלה, על פיה אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-היסוד אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש, או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו. **המסע לפולין, לרבות אופן מימונו, קבוע אך ורק בהוראות חוזר מנכ"ל, ולא בהוראת חוק. משכך, אין בפסקת ההגבלה בכדי להתיר הפגיעה האמורה.** בנוסף, מתכונת מימון המסע פוגעת בכבודם של תלמידים באופן שאינו מידתי ואשר חורג מהנדרש להשגת התכלית הראויה של הכרת הנוער בישראל עם השואה ולקחיה. תכלית זו ניתנת להשגה בדרכים רבות הפוגעות פחות בכבודם של תלמידים (כגון צמצום ימי המסע ומכאן צמצום משמעותי של עלותו). **לאמור כי הפגיעה בכבודם של תלמידים בעניין זה אינה נעשית במידה המינימאלית וההכרחית, ומכאן שגם במובן זה אין בפסקת ההגבלה בכדי להתיר את הפגיעה האמורה.**

83. לאור כל האמור ברי כי אופן מימון המסע לפולין, במתכונתו הנוכחית, פוגע באופן קשה, ובצורה הברורה ובסיסית ביותר, בכבודם של תלמידים רבים, שאינם עומדים בדרישות התשלום עבור ההשתתפות במסע. במובן זה, ומתוך שני ההיבטים שצוינו לעיל, מתכונת מימון המסע מנוגדת להוראות חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

הפרת הזכות לחינוך חינם

93. כידוע לאדוני, סעיף 6 לחוק לימוד חובה קובע את זכותם וזכאותם של כל תלמיד ותלמידה במערכת החינוך הרשמי לחינוך ממלכתי חינם.
04. זכות זו לחינוך חינם אינה זכות מוחלטת. הוראות הדין מתירות להורים לרכוש שירותים ו/או תוכניות לימודיות במסגרת מוסדות החינוך, בסכומים מוגבלים. ברם, כפי שיפורט להלן, המסע לפולין אינו נופל תחת הגדרת שירותים/תוכניות אלו, ובכל מקרה, גם אם היה כך, הרי שעלותו חורגת מהמותר במסגרת תשלומים אלו.
14. חוזר מנכ"ל תשס"ג 3/א) מיום 01.11.02 (להלן: "חוזר מנכ"ל תשלומי הורים") קובע ארבעה סוגים של תשלומי ההורים: תשלומי חובה, תשלומי רשות, שירותים מרצון ותל"ן (תוכנית לימודים נוספת). פרט לקבוע בחוזר מנכ"ל זה, אין בסמכות בתי הספר שבמערכת החינוך הרשמי לגבות מהורים תשלומים נוספים.
24. בנוסף, גובה התשלום שניתן לגבות בעבור שירותים/תוכניות אלו הינו מוגבל, וזאת על פי החלטתה של ועדת החינוך של הכנסת. הרציונאל לכך נקבע בין היתר בפס"ד פוריה, שם צוין כי **"המדיניות הנקוטה בידי משרד החינוך הינה להגביל ולצמצם ככל האפשר את היקף התשלומים הנדרשים מההורים ברוח רעיון חינוך חובה חינם והדאגה לשוויוניות והעדר אפליה בחינוך"**. (עמ' 212).
34. המסע לפולין אינו מפורט במסגרת השירותים/תוכניות המנויים בחוזר מנכ"ל תשלומי הורים. מעצם טבעו של המסע ברור כי אין מדובר בשירות המשולם במסגרת תשלומי החובה, ובוודאי שאין מדובר בתוכנית לימודים נוספת. למען הסר ספק נציין כי מסגרת התל"ן נועדה, כמפורט בחוזר מנכ"ל תשלומי הורים, לשמש מסגרת של שיעורים הניתנים בשעות אחר הצהריים, וזאת בצורת תגבור לימודים, העשרתם וכו'. ברי כי המסע לפולין אינו נכלל תחת מסגרת תשלומי זו.
44. לכאורה יכול המסע להיכנס תחת השירותים הנרכשים במסגרת תשלומי הרשות או השירותים מרצון. ברם, עלויות המסע הגבוהות חורגות באופן ניכר מהמותר במסגרת תשלומים אלו. כך לדוגמא: בעבור תשלומי רשות מוסמכים בתי הספר לגבות בשנה"ל תשע"א עד 1363 ₪, ובעבור רכישת שירותים מרצון עד 450 ₪ בשנה. כאמור, הסכומים המשולמים ע"י הורים בעבור השתתפות ילדיהם במסע לפולין חורגים בהרבה מסכומים אלו.
54. אחת משתיים: או שהמסע לפולין הינו שירות שעלותו אמורה להיגבות כחלק ממנגנון גביית תשלומי ההורים, ומשכך הסכומים הגבוהים המשולמים עבור ההשתתפות בו מהווים חריגה ניכרת ופסולה מההגבלות הקבועות בעניין, או שגביית העלות עבור המסע נעשית "מחוץ" למסגרת תשלומי ההורים, ומשכך המדובר בפעילות המתרחשת ללא הוראת חוק מסמיכה.
64. כך או כך, דבר אחד ברור: בכל אחת מהאפשרויות האמורות, מתכונת מימונו של המסע, לרבות העלויות הגבוהות הנדרשות מתלמידים על מנת להשתתף בו, נעשית שלא כדין – אם בניגוד להוראות חוזר מנכ"ל תשלומי הורים והחלטת ועדת החינוך של הכנסת, ואם בחוסר סמכות

שבדין. בנסיבות אלו, מימון המסע במתכונתו הנוכחית פוגע בצורה הקשה ביותר בזכותם של תלמידי ישראל לחינוך חינם ומפר באופן בוטה את הוראות חוק לימוד חובה בעניין זה.

הפרת הוראותיו של חוק זכויות התלמיד

74. סעיף 1 לחוק זכויות התלמיד, תשס"א 2000 (להלן: "חוק זכויות התלמיד") קובע את מטרות החוק כדלקמן: "חוק זה מטרתו לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ב **רוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, תוך שמירה על כבוד התלמיד** , עובד ההוראה וצוות המוסד החינוכי ועל ייחודם של מוסדות החינוך לסוגיהם השונים..."

84. בהתאם למטרות אלו קובע סעיף 5 (א) (4) לחוק זכויות התלמיד איסור על הפליית תלמידים על יסוד רקע חברתי – כלכלי ביחס לזכויותיהם של התלמידים.

94. כפי שפורט לעיל, מתכונת מימון המסע לפולין פוגעת בזכות לחינוך של תלמידים שאין ביכולתם לשלם עבור ההשתתפות במסע, בזכותם לחינוך חינם, לשוויון ולכבוד, והכל למעשה על יסוד רקע חברתי – כלכלי.

05. לאור האמור, המסע לפולין, במתכונת מימונו הנוכחית, מנוגד באופן ישיר גם להוראת סעיף 5 (א) (4) לחוק זכויות התלמיד.

רכישת שירות ציבורי "משודרג" בניגוד לפסיקת בית המשפט

15. בבג"ץ 4253/02 מר בנימין קריתי – ראש עיריית טבריה נגד מר אליקים רובינשטיין, היועמ"ש תק-על(1)2009, 3651 (להלן: "פס"ד קרייתי"), נקבע בין היתר כי כל אפשרות לרכוש שירות ציבורי "משודרג", במערכת הציבורית ובמסגרת השירות הציבורי שאמור להינתן חינם, חייבת להיות מוסדרת בחוק.

25. הרציונאל להחלטה זו הינו, שרכישת שירות ציבורי משודרג במסגרת הציבורית הינו למעשה רכישה של שירות שלא במחירו הריאלי, שכן מעצם היותו במסגרת הציבורית, המחיר מסובסד ונמוך ממחירו "בשוק הפרטי". במצב שכזה, נהנים מי שידם משגת לרכוש את השירות, משירות משודרג במחיר מסובסד, בעוד שמי שאינו יכול לרכוש את השירות - מפסיד פעמיים: גם אינו מקבל את השירות, וגם "מסבסד" את השירות למי שבידו הממון.

35. על דרך ההיקש מפס"ד קרייתי, העוסק בשירותי רפואה, הרי שמימון המסע לפולין ע"י הורים, במסגרת הציבורית ובסבסוד של משרד החינוך, הינו למעשה רכישת שירות חינוך משודרג ע"י מי שידו משגת לכך, על חשבון מי שמצבו הכלכלי אינו מאפשר לו לרכוש שירות זה.

45. מתוך האמור, ולאור כך שהמסע לפולין אינו נופל כאמור תחת הגדרת השירותים המתוקצבים במסגרת "תשלומי הורים", אותם יכולים הורים לרכוש באופן פרטי במסגרת הציבורית, חלה החובה כי מימון המסע יהיה קבוע בהוראות חוק, בצורה שוויונית, בניגוד למצב כיום.

סיכום

55. כמפורט במכתב זה, מתכונת מימון המסע לפולין, המחייבת כל תלמיד המבקש להשתתף במסע לעמוד בדרישות תשלום גבוהות ביותר, פוגעת בעקרון שוויון ההזדמנויות בחינוך ובזכותם של תלמידים לחינוך. בנוסף מתכונת זו מנוגדת להוראות חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, לזכות לחינוך החינם ולהוראות חוק זכויות התלמיד.

65. לאור האמור, על משרד החינוך מוטלת חובה לפעול לשינוי מהותי במתכונתו של מימון המסע לפולין.

75. נודה על עדכוננו בדבר צעדיך בנדון, למען נכלכל צעדינו המשפטיים.

85. להתייחסותך המהירה נודה.

בברכה,

סאני קלב, עו"ד
הקליניקה לזכויות בחינוך,
המרכז האקדמי למשפט ולעסקים
טל: 03-6000800 שלוחה 150
פקס: 03-6000872, נייד: 052-2653327

העתיקים

מר אלכס מילר – יו"ר ועדת החינוך של הכנסת.
מר זבולון אורלב – יו"ר הוועדה לזכויות הילד של הכנסת.
ד"ר שמשון שושני – מנכ"ל משרד החינוך.
עו"ד דורית מורג – היועצת המשפטית של משרד החינוך.
מר אלי שיש – מנהל אגף שלי"ח, ידיעת הארץ ומנהלת פולין במשרד החינוך.
מר רן מלמד – סמנכ"ל עמותת ידיד.

מכתב זה נכתב בסיועם של רונית אורן, ניל חברוני וקטיה סוקולוב, סטודנטים בקליניקה לזכויות בחינוך - המרכז האקדמי למשפט ולעסקים.